

ANAYASAL REFORM VE YURTTAŞLIK: BAĐLAM VE ZORLUKLAR

Edel Hughes

ANAYASAL REFORM VE YURTTAŞLIK: BAęLAM VE ZORLUKLAR

Edel Hughes

Democratic
Progress
Institute

Kasım 2012

Demokratik Gelişim Enstitüsü
11 Guilford Street
Londra WC1N 1DH
Birleşik Krallık
tarafından yayınlanmıştır.

www.democraticprogress.org
info@democraticprogress.org
+44 (0)203 206 9939

İlk baskı, 2012

ISBN: 978-1-905592-56-2

© DPI – Demokratik Gelişim Enstitüsü, 2012

DPI – Demokratik Gelişim Enstitüsü İngiltere ve Galler’de kayıtlı bir vakıftır. Vakıf Kayıt No. 1037236. Kayıtlı Şirket No. 2922108.

Bu yayının telif hakları saklıdır, ancak, eğitim amacıyla telif ödenmeksizin ya da önceden izin alınmaksızın herhangi bir yöntemle çoğaltılabilir ancak yeniden satılamaz. Bu durumun dışındaki her tür kopyalama için yayıncılardan yazılı izin alınması gerekmektedir. Bu durumda yayıncılara bir ücret ödenmesi gerekebilir.

İçindekileri

Önsöz	6
Giriş	8
I: Anayasacılık ve Anayasa Yapımı/Reform Süreçleri	9
II: Anayasal Reforma İlişkin Karşılaştırmalı Yaklaşımlar	18
A: <i>Bunreacht na hÉireann</i> : 1937 İrlanda Anayasası	19
B: Geçiş Döneminde Bir Toplum: 1996 Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası	26
C: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Güncel Reform Süreci	36
III: Anayasal Kimlik, Yurttaşlık ve Reform Zorlukları	44
EK: DPI Yönetim Kurulu Üyeleri ve Uzmanlar Konseyi	49

Önsöz

DPI demokratik çözümlerin ve sonuçların gelişimiyle alakalı olarak değişik tarafların bilgi, fikir, kaygı ve önerilerini paylaşabilecekleri bir atmosfer oluşturmayı amaçlamaktadır. Çalışmalarımız, hem siyasal hem de yerel düzlemde demokratik bir çözümün sağlanması için kilit nitelikteki sorunlar üzerinde uzlaşma sağlamaya imkan verecek çoğulcu bir siyasal zeminin geliştirilmesini destekler niteliktedir.

DPI uluslararası düzeyde barışın ve demokrasinin inşasının desteklenmesi için daha güçlü kamusal tartışma ve katılımı cesaretlendirici uzmanlık, araştırma ve pratik çerçeveleri sunmak üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede, DPI hem barış ve demokrasi için yapılandırılmış bir kamusal diyalogun oluşturulmasına katkıda bulunmayı, hem de barış ve demokrasi inşası tartışmaları için yeni platformlar yaratmayı ve var olanları genişletmeyi hedeflemektedir. DPI bu amaçlara ulaşabilmenin gereği olarak, çoklu boyutta demokrasinin inşası ve güçlendirilmesi için değişik tarafların bilgilerini, kaygılarını ve önerilerini serbestçe paylaşabilecekleri açıksözlü ve yapısal tartışmaların olduğu bir toplumsal atmosfer ve kapsayıcı ortamı desteklemektedir. DPI'nin bu süreç boyunca amacı, ortak öncelikleri belirlemek ve demokratik çözümler bulma sürecine katılıp bu süreci etkilemek için yenilikçi yaklaşımlar geliştirmektir. DPI aynı zamanda, projeleri ve faaliyetleri vesilesiyle akademisyenler, sivil toplum

ve politika belirleyiciler arasındaki işbirliğini desteklemeyi ve güçlendirmeyi hedeflemektedir. İlgili durumların karşılaştırmalı olarak çalışılması diğerlerinin yaptıkları hataları tekrarlamamak ya da sürekli hale getirmemek açısından etkili bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple, barış ve demokrasi inşası modellerinin karşılaştırmalı olarak çalışılmasını amaç ve hedeflerimize ulaşabilmek bakımından esas öneme sahip olarak görüyoruz.

Anayasa yapımı ve anayasal reform sorunları, özellikle anayasa yapım sürecinin şiddetli çatışma sonrasında ya da çatışma sonrası toplumlarda geçiş dönemine ait bir durum olarak ortaya çıktığı durumlarda, hayati önemdedir. Bu makalenin amacı, anayasa yapımı ve anayasal reformun doğasını incelemektir.

Bu makalenin yazarı olan Edel Hughes'e¹ teşekkür etmek istiyoruz.

Demokratik Gelişim Enstitüsü
Kasım 2012

1 Doğu Londra Üniversitesinde Öğretim Üyesi. Doğu Londra Üniversitesi'ne katılmadan önce Galway'de İrlanda Ulusal Üniversitesi'nde Uluslararası İnsan Hakları Hukuku alanında yüksek lisans ve doktora programlarını tamamlamıştır. Dr Hughes 2006 ve 2011 yılları arasında Limerick Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ders vermiştir. Uluslararası Ceza Hukuku üzerine olanlar da dahil olmak üzere, pek çok yayının yazarıdır.

Giriş

Anayasal Devlet, 18. yüzyıldan bu yana yurttaşın haklarını korumak ve Devletin demokratik bir şekilde işlemlerini sağlamak için başlıca araç olarak tanımlanmıştır. Ancak, belirtildiği gibi anayasalar yalnızca hukuki metinler ya da normatif bir kurallar silsilesi olmaktan ibaret değildir; anayasalar ‘gelişimin kültürel halinin ifadesini, insanların kendilerini kültürel olarak ifade etmelerinin bir aracını, kültürel miraslarının bir aynasını ve beklentilerinin temelini’ oluştururlar.² Böyle olduğu içindir ki, anayasa yapımı ve anayasal reform sorunları, özellikle anayasa yapım sürecinin çatışma sonrası dönemde ya da çatışma sonrası toplumlarda geçiş döneminin bir parçası olarak ortaya çıkması durumunda, hayati önem arz ederler. Bu makalenin amacı, anayasa yapımı ve anayasal reformun doğasını incelemektir. Bu inceleme ise üç örnek olayın ışığında yapılacaktır; İrlanda, Türkiye ve Güney Afrika. Başlangıçta anayasacılığın doğasına ilişkin genel birtakım hususlara ve anayasa yapımı/anayasal reform sürecinin teknik kısımlarına değinilecektir. Sivil toplum aktörlerinin anayasa yapım sürecine katılımına ise özellikle vurgu yapılacaktır.

² P Häberle ‘The Constitutional State and Its Reform Requirements’ (2000) 13.1 *Ratio Juris* 77-94, 79.

I: Anayasacılık ve Anayasa Yapımı/ Anayasal Reform Süreçleri

Anayasanın devletin iktidarını sınırlandırıcı ve yurttaşların haklarını teminat altına alıcı bir dizi kural tanımlaması gerektiği şeklinde anlaşılan anayasacılık fikrinin kökleri, Amerika Birleşik Devletleri Anayasasına ve Fransa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ne dek uzamaktadır. Anayasacılığa ilişkin modern global eğilim ise, İkinci Dünya Savaşı sonrası Japonya Anayasası ve Batı Almanya Temel Kanunu'nun kabulü ile başlamıştır ve 'Yunanistan, Portekiz ve İspanya gibi bazı Batı Avrupa ülkelerinin anayasacılığı benimsemesi ve bunun daha sonra Arjantin ve Brezilya gibi Latin Amerika ülkelerine de sıçraması' ile devam etmiştir ve ayrıca 1989'da Merkez ve Doğu Avrupa'da otoriter rejimlerin çöküşünde de kendisini göstermiştir.³ Öne sürülen bir görüşe göre, 'anayasacılık ruhunun zuhur etmesi' genel olarak yazılı bir anayasanın uygulamaya koyulmasıyla bir arada gerçekleşmektedir.⁴ Ancak bununla birlikte, yazılı anayasalar her zaman anayasacılığın ideallerine uymazlar – yazılı anayasa kisvesi altında iktidarın suistimal edilmesine ilişkin çok sayıda örnek vardır – ve Birleşik Krallık'ın açık bir örnek oluşturması durumunda olduğu gibi anayasacılığın ideallerinin yazılı bir anayasa olmadan da hüküm sürdüğü durumlar vardır.

³ M Rosenfeld 'Modern Constitutionalism as Interplay Between Identity and Diversity', M Rosenfeld (ed) *Constitutionalism, Identity, Difference, and Legitimacy* (Duke University Press Durham and London 1994) içinde, 3-35, 3.

⁴ M Rosenfeld 'Modern Constitutionalism as Interplay Between Identity and Diversity', M Rosenfeld (ed) *Constitutionalism, Identity, Difference, and Legitimacy* (Duke University Press Durham and London 1994) içinde, 3-35, 3.

Her ne kadar Amerikan Anayasası ve Fransa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi halen etkili olmaya devam etseler de, modern anayasa yapıcıları yol gösterici olarak Uluslararası Haklar Bildirgesi'ne de (1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1966 tarihli Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Dair Uluslararası Sözleşme) başvurumaktadırlar.

Henkin anayasacılığın temel özelliklerine sadık kalmak isteyen anayasa yazıcılarının uymaları gereken yedi ilkeyi faydalı bir şekilde betimlemektedir. Bu ilkelere göre modern anayasacılık halk egemenliği üzerine kurulmuştur – egemenlik halka aittir ve yalnızca o halk devlet ve anayasa sistemini oluşturabilir; anayasacılığın ilkeleri esas alınarak yapılmış bir anayasa devletin uymak zorunda olduğu temel yasadır; anayasacılık siyasi demokrasi ve temsili hükümete bağlılık gerektirir; sınırlandırılmış hükümet, kuvvetler ayrılığı/denetim ve denge, ordunun siviller tarafından kontrolü, hukuk tarafından idare edilen polis gücü ve yargı denetimi ve yargının bağımsızlığına bağlılık tesis edilmelidir; hükümet, bireylerin haklarına saygı göstermeli ve bunları üzerlerine ancak meşru bazı sınırlamalar koymak kaydıyla güvence altına almalıdır; 'anayasal plan'ı izleyici ve buna saygı duyulmasını sağlayıcı kurumların çalışıyor durumda olması temin edilmelidir; ve ayrıca anayasacılık kendi kaderini tayin hakkını ve halkların siyasi bağlılıklarını değiştirmesini/sona erdirmesini de içerebilir.⁵

⁵ L. Henkin 'A New Birth of Constitutionalism: Genetic Influences and Genetic Defects', M. Rosenfeld (ed) *Constitutionalism, Identity, Difference, and Legitimacy* (Duke University Press Durham and London 1994) içinde, 39-53, 41-42.

Bu nedenle anayasaların üzerlerine yüklenen talepler oldukça karmaşıktır ve anayasal reformun ya da bizatihi anayasa tasarlanmasının çoğunlukla barışın inşasına ve uzlaşmaya ilişkin çok çeşitli zorluklara karşı bir cevap olduğu düşünülürse, yeni ya da değiştirilmiş anayasaların yazımı ve uygulanması uzun ve çekişmeli bir süreç olabilir. Açıkça görüldüğü üzere, anayasal değişiminin organize edilmesi hayati önemdedir. Hollanda Çok Partili Demokrasi Enstitüsü, Afrika Çalışmaları Merkezi ve Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü bu doğrultuda anayasal reform sürecine ait dört belirgin safha tanımlamaktadırlar: hazırlık safhası; farkındalık yaratma ve danışma safhası; içerik tartışması ve yazım safhası; kabul etme ve uygulama safhası.⁶ Çalışmanın belirttiğine göre, anayasal reform süreçleri ‘gerilimler ve geniş görüş ve çıkar farklılıkları’ tarafından karakterize edilebilirler; bundan dolayı bu gerilimlerin bir sonucu olarak görüşmeleri sona ermekten koruyabilmek için hazırlık safhası sırasında ‘sağlam temeller’ oluşturmak önem arz eder.⁷ Her ne kadar anayasal reform süreci her ülke için farklı olsa da, çalışmada belirtilen her bir sürece ilişkin rehberlik edici ilkelerin geniş bir uygulama alanına sahip olduğu kuşkusuzdur. Hazırlık safhasına şu unsurların dahil edilmesi önerilir: anayasal reformun

6 *M van Vliet, W Wabiu, ve A Magolorwondo ‘Constitutional Reform Processes and Political Parties: Principles for Practice’ Hollanda Çok Partili Demokrasi Enstitüsü, Afrika Çalışmaları Merkezi ve Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü ortak yayını, http://www.constitutionnet.org/files/nimd_arp2012_english_total.pdf adresinden ulaşılabilir (en son 16 Ağustos 2012 tarihinde erişilmiştir).*

7 *M van Vliet, W Wabiu, ve A Magolorwondo ‘Constitutional Reform Processes and Political Parties: Principles for Practice’ Hollanda Çok Partili Demokrasi Enstitüsü, Afrika Çalışmaları Merkezi ve Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü ortak yayını, http://www.constitutionnet.org/files/nimd_arp2012_english_total.pdf adresinden ulaşılabilir (en son 16 Ağustos 2012 tarihinde erişilmiştir).* 9.

sebeplerini, ana amaçlarını ve temel aktörlerini belirten bir ön anlaşma; içinde siyasi partilerin süreç boyunca kamu yararını gözetebileceklerine dair söz verdikleri ve uzlaşma oluşturmaya yönelik bağlılıkları teyit ettikleri bir basın açıklaması; temel siyasi aktörler ve sivil aktörler arasında reform sürecinde ölçüt olarak işlev gören rehberlik edici demokratik ilkelere dair bir anlaşma; siyasi ve sivil aktörler arasında kurumsal mekanizmalar ve bunların reform süreci esnasındaki yetkilerine ilişkin bir anlaşma; reform süreci boyunca siyasiler ve sivil toplum tarafından karar alma usulüne ilişkin anlaşma; siyasiler ve sivil toplum tarafından sürece ilişkin yol haritası, takvim ve bütçe için anlaşma; halkın reform sürecine dahil olabileceği bir ortam yaratmak; genel kamuoyuna duyurulmak üzere temel anayasal hususlar üzerinde anlaşma; ve güncel katkıların nasıl analiz edilip değerlendirileceğine ilişkin anlaşma.⁸

Sürecin ikinci safhası olarak tanımlanan kısım, reform sürecinin halka mal edilmesi bakımından belki de en hayati önemde olanıdır. Rehberlik edici ilkeler halka sağlanması gereken şu hususları vurgulamaktadır: reform sürecine ilişkin olarak hem dengeli hem de ulaşılabilir bilgi; insanların içinde reform sürecine ilişkin fikirlerini serbestçe dile getirebileceklerini hissettikleri bir atmosfer hüküm sürmelidir; temel anayasal sorunlarla ilgili yurttaş eğitim programları; azınlık ve marjinalize edilmiş gruplar da dahil olmak üzere sıradan vatandaşların katılımı için

⁸ *M van Vliet, W Wabiu, ve A Magolorwondo 'Constitutional Reform Processes and Political Parties: Principles for Practice' Hollanda Çok Partili Demokrasi Enstitüsü, Afrika Çalışmaları Merkezi ve Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü ortak yayını, http://www.constitutionnet.org/files/nimd_arp2012_english_total.pdf adresinden ulaşılabilir (en son 16 Ağustos 2012 tarihinde erişilmiştir), 9-10.*

imkanlar; siyasi partiler için yurttaşları anayasal içerikle bağlayıcı araç olarak görev yapacak şekilde pro-aktif bir rol; ve farkındalık yaratma ve danışma çabalarının tarafsızlığını izleyici kurumlar için imkanlar.⁹

Üçüncü safha daha çok anayasal metnin yazımına ilişkin teknik yönleri kapsamaktadır. Özensizce yazılmış bir metin dokümanın potansiyel olarak yanlış anlaşılmasına sebep olabileceği ya da daha fazla anayasal değişiklikler yapılmasına yol açabileceği için bu durum öncelikli öneme sahiptir. Rehberlik edici ilkeler burada da yol göstericidir; bunlara göre bu safhada şu hususlarda anlaşmaya varılmalıdır: olağan karar alma mekanizması farklı görüş açılarının üstesinden gelemese tıkanıklığı aşabilmek için kilit açıcı bir mekanizma oluşturulmalıdır; çoğunluk ve azınlık gruplarının reform sürecine katılımını sağlayıcı dahil etme seviyesi; tüm partiler tarafından yapılacak olan ve anayasal görüşmelerin kamu yararına hizmet edeceğinin vurgulandığı bir açıklama; değişik görüşler arasında köprü kurulmasını sağlayacak bir karar alma ve uzlaşma yaratma mekanizması; müzakereler sırasında katılımcılar ve toplum arasında işlev görecektir şeffaf geri bildirim mekanizmaları; içinde fikirlerin özgürce dile getirilebileceği görüşmelere yol açıcı bir ortam yaratmak; görüşmeler için dışarıdan bir izleme mekanizması; görüşmelere belli ölçüde özerklik ve bütünlük veren ve sürece

9 M van Vliet, W Wabiu, ve A Magolorwondo 'Constitutional Reform Processes and Political Parties: Principles for Practice' Hollanda Çok Partili Demokrasi Enstitüsü, Afrika Çalışmaları Merkezi ve Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü ortak yayını, http://www.constitutionnet.org/files/nimd_arp2012_english_total.pdf adresinden ulaşılabilir (en son 16 August 2012 tarihinde erişilmiştir), 10.

dışarıdan müdahaleyi sınırlayan kurumsal garantiler; ve kabul edilen anasayal ilkeler arasında tutarlık olmasını sağlamak için hukuk uzmanlarından tavsiye.¹⁰

Dördüncü ve son safha ise benimsenen değişikliklerin somutlaştırılmasıyla ilgilidir. Bunun gerçekleşebilmesi için burada sıralananlar da dahil olmak üzere bir dizi şartın yerine getirilmesi gerekir: siyasilere tarafından görüşme safhasında varılan anlaşmaların parlamentoya, ya da bir referandum vasıtasıyla halka, sunulacağına ve üzerlerinde esaslı değişiklikler yapılmadan kabul edileceklerine ilişkin bir taahhüt; sivil toplum örgütleri ve medya gibi gruplar tarafından kabul etme ve uygulama sürecinin izlenmesi sınırlamaya tabi olmamalıdır; yeni anayasal metin belirli bir zaman dilimi içerisinde ikincil hukuk metinlerine aktarılmalıdır; yurttaşların varılan anlaşmalar için temsilcilerinden hesap sorabilmelerine olanak tanıyan hesap verebilirlik mekanizmaları kurulmalıdır; görüşme safhasının nihai sonuçlarına ilişkin olarak halkı eğitici ve bilgilendirici stratejiler oluşturulmalıdır; ve görüşme sürecinde varılan sonuçların kamu nezdinde geniş bir meşruiyet elde edebilmesinin sağlanması için bir mekanizma oluşturulmalıdır.¹¹

10 M van Vliet, W Wahiu, ve A Magolowondo 'Constitutional Reform Processes and Political Parties: Principles for Practice' Hollanda Çok Partili Demokrasi Enstitüsü, Afrika Çalışmaları Merkezi ve Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü ortak yayını, http://www.constitutionnet.org/files/nimd_arp2012_english_total.pdf adresinden ulaşılabilir (en son 16 August 2012 tarihinde erişilmiştir), 10-11.

11 M van Vliet, W Wahiu, ve A Magolowondo 'Constitutional Reform Processes and Political Parties: Principles for Practice' Hollanda Çok Partili Demokrasi Enstitüsü, Afrika Çalışmaları Merkezi ve Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü ortak yayını, http://www.constitutionnet.org/files/nimd_arp2012_english_total.pdf adresinden ulaşılabilir (en son 16 August 2012 tarihinde erişilmiştir), 11.

Zorunlu dört safhaya ek olarak, anayasa yapım sürecinin teknik boyutları da hafife alınmamalıdır. Belirtildiği gibi, anayasa yapım süreci ‘hayati önemdedir, ancak başarı için nihai belirleyici değildir.’¹² Bu durum esas olarak anayasanın yapımına ilişkin iki aşamalı bir süreci kapsar. Buna göre ilk aşama, ‘genellikle anayasa komisyonu olarak adlandırılan bir kurum’ tarafından bir taslak hazırlanmasını ve ikinci aşama da taslağın ‘önce belirli bir süre boyunca toplum tarafından ve sonra da resmi olarak anayasayı kabul edecek olan kurucu meclis tipi bir kurum tarafından tartışılmasını içerir.’¹³ Anayasa yapım süreçlerine yardımcı olmaya ilişkin bir Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Rehberlik Notu aşağıda belirtilen hususları anayasa yapım sürecinin belirleyici unsurları olarak tanımlamaktadır:

- Anayasayapım sürecine ilişkin ihtiyacın değerlendirilmesi;
- Anahtar konumdaki seçim çevreleri arasında anayasa yapımının nasıl devam etmesi gerektiğine dair bir anlaşmayla sonuçlanacak yüksek düzeyde müzakere (taslağın hazırlanmasına kimlerin dahil olacağı, bu kişilerin nasıl seçileceği, uzlaşmanın nasıl sağlanacağı, anayasanın nasıl benimseneceği, takvim ve ortaya

12 Y Ghai ‘The Constitution Reform Process: Comparative Perspectives’, ‘Toward Inclusive and Participatory Constitution Making’ 3-5 Ağustos 2004, Katmandu’da sunulmuştur, <http://www.idea.int/news/upload/Nepal%20-%20workshop%20paper%20-%20Yash%20Ghai.pdf> adresinden ulaşılabilir (en son 13 Ekim 2012 tarihinde erişilmiştir), 4.

13 Y Ghai ‘The Constitution Reform Process: Comparative Perspectives’, ‘Toward Inclusive and Participatory Constitution Making’ 3-5 Ağustos 2004, Katmandu’da sunulmuştur, <http://www.idea.int/news/upload/Nepal%20-%20workshop%20paper%20-%20Yash%20Ghai.pdf> adresinden ulaşılabilir (en son 13 Ekim 2012 tarihinde erişilmiştir), 6.

çıkabilecek olan uzlaşmazlıkların nasıl çözüleceği de dahil olmak üzere süreç için bir yapı ve taslak oluşturmak);

- Halkı eğitime ve kamuoyuna danışma kampanyasını yürütecek olan anayasa komisyonu gibi temsilci bir organın oluşturulması ve anayasanın bir taslağının hazırlanması;
- Özellikle halkın eğitimi ve kamuoyuna danışma kampanyalarıyla ilgili lojistik unsurlarla alakadar olmak üzere anayasal organların yetkilerini pekiştirici nitelikte bir sekreterlik ya da diğer kurumun oluşturulması;
- Anayasa yapım süreciyle ilgili olarak kamuoyunu bilgilendirme ve yurttaşlık eğitimi kampanyası ve taslak anayasaların rolü ve çıkarımları;
- Taslağı hazırlayan organ tarafından görüşleri toplamak ve taslak anayasaya halkın katkısının dahil edilmesini sağlamak amacıyla yürütülen bir kamuoyu danışma süreci;
- Anayasa taslağının görüşülmek ve gerekirse üzerinde değişiklik yapılmak üzere temsilci kurula sunulması (örneğin; kurucu meclis, anayasal kurul, Parlamento);
- Nihai benimseme süreçleri (örneğin; temsilci kurulda nitelikli çoğunluk, referandum);
- Anayasa yapım süreci sonrasında yeni benimsenen anayasa için eğitim sunulması ve anayasanın uygulanması için bir strateji oluşturulması.¹⁴

¹⁴ Bkz. 'Guidance Note of the Secretary General: United Nations Assistance to Constitution-Making Processes' Nisan 2009. http://www.unrol.org/files/Guidance_Note_United_Nations_Assistance_to_Constitution-making_Processes_FINAL.pdf adresinden ulaşılabilir (en son 13 Ekim 2012 tarihinde erişilmiştir), 5.

Yukarıdaki incelemeden hareketle etkili bir anayasa yapım/reform süreci için var olması gereken elzem nitelikte bir dizi unsurdan söz edebiliriz. Açıkça görüldüğü üzere, sürecin başlayabilmesi için belli bazı asgari koşulların oluşması gerekmektedir; anayasal değişimin amaçları gibi temel konular üzerinde bir anlaşma ve görüşme sürecinin sonuçlarının kabulüne dair iyi niyetle verilmiş bir taahhüt olmalıdır. Sivil toplumun katkısı da elbette çok önemlidir ve her ne kadar metnin geçerliliğini sağlamak için hukuki uzmanlık kritik önemi haiz olsa da, yazım süreci ne hukukçuların ne de siyasetçilerin münhasır korumasında addedilmelidir. Toplumdaki bütün gruplar süreçle ilgili gerekli bilgileri aldıktan sonra anayasa yazımına/reform sürecine serbestçe katılabilmeli ve bunu katkılarına değer verileceğini bilerek yapmalıdırlar. Son olarak, süreç meşru bir süreç olarak görülmeli ve herhangi bir değişiklik toplumun huzuruna referandum yoluyla ya da Parlamento aracılığıyla çıkartılmalıdır. Bir sonraki bölümde anahtar konumdaki üç örnek olay üzerinden hareketle bu prensiplerin pratikte ne düzeyde takip edildiğini değerlendirecektir.

II: Anayasal Reforma İlişkin Karşılaştırmalı Yaklaşımlar

Anayasa yapımına ve anayasal reforma ilişkin yaklaşımın belli bir Devletin siyasi koşullarına göre değişeceği izahtan varestedir. Anayasa yapımı kimi zaman işleyen bir demokratik sürecin normal bir parçası olabilir – örneğin, uluslararası bir anlaşmanın imzalanmasına olanak tanımak için bir anayasa değişikliği gerekebilir – ancak, anayasa yapımı çoğunlukla kolonyel bir geçmişten çıkan Devletlerde daha kapsamlı bir siyasi sürecin, ya da belki de, anti-demokratik bir geçmişten demokratik bir geleceğe geçişin bir parçasıdır. Ve her ne kadar anayasal proje için geniş kapsamlı yol gösterme sağlayabilirsek de, her durum kendine özgü bir yaklaşım gerektirecektir. Bu bölümde birbirinden oldukça farklı, ancak yine de bazı ortak noktalara sahip üç anayasal düzenlemeye yer verilecektir; İrlanda, Güney Afrika ve Türkiye. Üç devletin her biri cumhuriyettir ve hem İrlanda hem de Güney Afrika eski koloni ülkeleridir. Ancak Güney Afrika'nın apartheid geçmişi özellikle reform sürecine halkın katılımı alanında olmak üzere anayasal dizayn için fazlasıyla kendine özgü bir yaklaşımı gerektirmiştir. İrlanda ve Türkiye şu anda başlamış olan birer anayasal reform sürecine sahiptirler, ancak bu bölümde altı çizileceği üzere her bir sürece ilişkin talepler birbirinden oldukça farklıdır.

A: Bunreacht na hÉireann: 1937 İrlanda Anayasası

Bu bölümde yer verilen üç örnek olaydan olan İrlanda Cumhuriyeti içlerinde belki de en açık, düz olanıdır ve burada kendisine yer verilmesinin başlıca nedeni, şu an görevde olan hükümetin Şubat 2011 seçimi için hazırladığı hükümet programında yer vermiş olduğu oldukça ilginç bir reform sürecidir. 1 Temmuz 1937'de bir referandumda onaylanarak yürürlüğe girmiş olan mevcut anayasa, 1921 tarihli İngiliz-İrlanda Anlaşmasının hükümleri çerçevesinde tasarlanmış olduğu ve Oireachtas (Meclis) üyelerinin Britanya hükümdarına bağlılık yemini etmesi gerekliliğini içerdiği için sürekli muhalefete maruz kalan 1922 tarihli İrlanda Özgür Devleti Anayasasının yerine geçmiştir.¹⁵ 1937 tarihli metin hazırlandığı zamanın sosyal ve ahlaki bir yansımasıdır ve Roma Katolik Kilisesi'nin yazım sürecine etkide bulunduğu görülmektedir. Bu bakımdan 1937 anayasasının yazımında en merkezi konumda olan kişinin Dublin başpiskoposu John McQuaid olduğu ileri sürülmüş¹⁶ ve anayasa yazıldığı esnada 'Katolik bir ülkeye yaraşır'¹⁷ bir anayasa olarak tanımlanmıştır. Yazım süreci boyunca McQuaid ve Katolik ruhban sınıfına mensup diğer üyelerle 'ahlaki' sorunları danışma görüşmeleri yürütülmüş ve hatta anayasa yazıcılar din özgürlüğünü garanti

15 Bkz. JA Murphy 'The 1937 Constitution: Some Historical Reflections', T Murphy and P Twomey (ed) *Ireland's Evolving Constitution: 1937-1997* (Hart Publishing UK 1998) içinde, 11-28.

16 Bkz. D Keogh 'The Irish Constitutional Revolution: An Analysis of the Making of the Constitution', F Litton (ed) *The Constitution of Ireland 1937-1987* (Institute of Public Administration Dublin 1988) içinde.

17 B Chubb *The Politics of the Irish Constitution* (Institute of Public Administration Dublin 1991) 39.

altına alan 44.Maddenin metniyle ilgili olarak Vatikan'dan onay isteyecek kadar ileri gitmişlerdir.¹⁸ Belirtildiği gibi McQuaid, hükümetin lideri olarak anayasanın mimarı olan Éamon de Valera'ya kimi zaman günde iki kez sonradan İrlanda anayasası olacak metnin neredeyse her kısmıyla ilgili önerilerini ve görüşlerini yazan bir 'ısrarcı danışman' idi.¹⁹ Yine de Valera'nın Fianna Fáil partisi tarafından tek partili şekilde hazırlandığı için Gaulle'ün Beşinci Fransa Cumhuriyetiyle benzerlikler kurularak, İrlanda anayasasının yarı-otoriter anayasaların bir örneği olduğu ileri sürülmüştür.²⁰

1937 İrlanda anayasasının Birleşmiş Milletler'in doğumu ve 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yanısıra Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden önce dünyaya geldiği aşıkardır. Bu nedenle 'insan hakları' kavramı anayasada yer almaz, ancak 40 ila 44. Maddeler arası Katolik Kilisesi'nin sosyal adalet açısından teşvik ettiği komüniter bir toplum idealinin yansımaları olan 'Temel Haklar' başlıklı bir bölümü kapsar. Gerçekten de bu bölüm, kanun önünde eşitlik ve ifade ve toplantı özgürlüğü, parasız ilk öğretim hakkı, ailenin

18 ibid, 33. Madde 44.1.2'nin orijinal metninde 'Devlet, yurttaşların büyük çoğunluğunun bağlı olduğu İnançın koruyucusu olarak Kutsal Katolik Apostolik ve Roma Kilisesi'ne ait özel konumu tanır' denilirken Madde 44.1.3'de ise 'Devlet ayrıca İrlanda Kilisesi, İrlanda Presbiteryan Kilisesi, İrlanda Metodist Kilisesi, İrlanda Dindar Dostlar Cemiyeti ve ayrıca Yahudi Toplulukları ve işbu Anayasa'nın yürürlüğe girdiği tarihte İrlanda'da mevcut olan diğer din gruplarını da tanır.' denilmektedir. Bu maddeler 1972 tarihli Beşinci Anayasa Değişikliği Kanunu ile kaldırılmıştır.

19 J Cooney John Charles McQuaid: Ruler of Catholic Ireland (The O'Brien Press Dublin 1999) 94.

20 Bkz A O'Sullivan and PCH Chan Judicial Review in Ireland and the Relationship Between the Irish Constitution and Natural Law' (2006) 15 Nottingham L.J. 18-36, 19-20.

korunması, din özgürlüğü ve mülkiyet hakları gibi bazı şahsi hakları kapsamak suretiyle sınırlı seviyede bir hak koruması sağlamaktadır. Ek olarak, İrlanda mahkemeleri bir dizi davada Madde 40.3.1'den kaynaklandığı varsayılan ilave bazı 'yazılı olmayan' hakları tanımıştır.²¹ Yazılı olmayan bu haklara vücut bütünlüğüne sahip olma hakkı, sağlık hakkı, ve geçimini kazanma hakkı dahildir.²²

Anayasanın yasalaştırılmasından bu yana İrlanda toplumunda meydana gelen, Katolik Kilisesi'nin etkisinin azalması da dahil, önemli değişiklikler göz önüne alındığında, anayasanın toplamda otuz olmak üzere bir dizi değişikliğe maruz kalmış olması sürpriz sayılmaz. Otuzuncu değişiklik İrlanda'nın Avrupa Mali Sözleşmesi'ne katılabilmesine olanak sağlamak için Mayıs 2012'de yapıldı. Bu makalenin yazımı sırasında 10 Kasım 2012 tarihinde bir referandum yapılması planlanmıştı ve referandum sonunda geçmesi halinde bu değişiklikle çocuk hakları da anayasa kapsamına alınmış olacaktır. 1972 yılında oy kullanma yaşının 21'den 18'e düşürülmesinin iptal edilmesi ve 2001 yılında İrlanda'nın Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne ilişkin Roma Statüsü'nün imzalamasına olanak tanıyan değişiklik örneklerinde olduğu gibi yapılan değişikliklerin pek çoğu oldukça çekişmesiz olmuştur. Ancak özellikle boşanma ve kürtaj gibi bazı konular tartışmaların kutuplaşmasına yol açmıştır. 1986 yılında boşanma yasağını ortadan kaldırmaya yönelik onuncu değişiklik

²¹ *Yazılı olmayan haklar doktrini ilk olarak Ryan v Attorney General [1965] IR 294 davasında tanınmıştır.*

²² *Bkz. G Casey 'The 'Logically Faultless' Argument for Unenumerated Rights in the Irish Constitution' (2004) 22 ILT 230-235.*

kanunu referandum sonucunda reddedilmiş ve 1995’de tekrar referandum vesilesiyle halka sunulduğunda yalnızca yarım yüzdellik bir puan ile kabul edilmiştir. Şu ana dek kürtaj konusunda beş referandum yapılmıştır ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Komite ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi tarafından yakın bir tarih olan Ekim 2011’de İrlanda’ya ilişkin periyodik incelemesinde eleştirilmesine rağmen dünyadaki en kısıtlayıcı kürtaj kanunlarına sahip olan İrlanda’da kürtaj sorununun çözümden oldukça uzakta olduğu görülmektedir.²³ 2011 genel seçimi sırasında tüm partiler siyasi manifestolarına anayasal reformu dahil etmişlerdi. Seçimden sonra koalisyon hükümeti kuran Fine Gael ve İşçi partileri hükümet programlarına referanduma tabi tutacaklarını ve haklarında daha geniş kapsamlı bir inceleme sürecini başlatacaklarını söyledikleri belirli konulara ait bir çerçeve dahil ettiler. Buna göre:

İyi yapılandırılmış ve sınanmış İrlanda Anayasası ve Anayasa çerçevesinde yer verilen hakların on yıllar boyunca yargı tarafından tanımlanmasının üzerine inşa etmek suretiyle, belirli bazı aciliyet arz eden konuları ele almak ve aynı zamanda daha geniş kapsamlı bir inceleme yapmak üzere bir Anayasal Sözleşme oluşturarak Anayasamızın 21.yüzyılın beraberinde getirdiği zorluklarla başa çıkabilmesini sağlamak için bir süreç ortaya koyacağız.²⁴

²³ Bkz S Mullally ‘Debating Reproductive Rights in Ireland’ (2005) 27 Hum. Rts. Q. 78-104.

²⁴ Fine Gael – Labour Party Programme for Government, 7 March 2011, 16. <http://cdn.thejournal.ie/media/2011/03/pfg2011.pdf> adresinden ulaşılabilir (en son 3 Eylül 2012 tarihinde ulaşılmıştır).

‘Aciliyet arz eden konular’ içine Seanad’ı (Senato) ortadan kaldırmak ve çocuk haklarının güçlendirilmesi için anayasa değişikliği yapmak için referanduma gidilmesi de dahildi. Geniş kapsamlı anayasa incelemesi ise, burada sıralanan konular üzerinde ‘bütün olarak ya da alt-gruplar halinde kapsamlı anayasal reformu incelemesi yapmak ve 12 ay içinde Dáil (Parlamento) seçim sisteminin gözden geçirilmesi; devlet başkanlığı görev süresinin beş yıla indirilmesi ve bunun yerel ve Avrupa seçimleriyle aynı hizaya sokulması; aynı cinsiyete mensup olan çiftlerin evlenebilmesi için hazırlık; evde kalan kadınlarla ilgili maddenin değiştirilmesi ve kadınların kamusal hayata katılımının artırılması; dine sövmeye ilişkin hükmün Anayasadan çıkartılması; oy verme yaşının düşürülmesi olasılığı; ve Konvansiyon tarafından tavsiye edilebilecek olan diğer ilgili anayasal değişiklikler gibi konular üzerinde rapor sunmak üzere bir Anayasal Konvansiyon oluşturulması’ için bir taahhüt ile birlikte çok sayıda konuyu kapsayacaktı.²⁵ Bu çerçevede üzerinde durulacak olan sorunlar oldukça geniş kapsamlıdır. Temmuz 2012’de Başbakan teklifi yapılan konvansiyona ilişkin daha detaylı bilgi veren bir kararı Parlamento’da takdim etmiştir ve buna göre konvansiyon ‘66 yurttaştan oluşan bir temsilci grubu’, adanın her iki tarafından seçilmiş 33 temsilci ve bağımsız bir başkan ve aynı zamanda başvurularda bulunabilecek olan çıkar gruplarından oluşacaktı.²⁶ Başbakanın ifadesine göre ‘en geniş kapsamlı katılımı

25 *Fine Gael – Labour Party Programme for Government*, 7 March 2011, 16. <http://cdn.thejournal.ie/media/2011/03/pfg2011.pdf> adresinden ulaşılabilir (en son 3 Eylül 2012 tarihinde ulaşılmıştır).

26 Bkz. *D de Bréadún ‘Citizens’ Convention Plans Due Before Dáil’ The Irish Times*, 10 Temmuz 2012.

sağlayabilmek amacıyla konvansiyonun çalışmalarının büyük bir kısmı yakın bir tarihte çalışmaya başlayacak olan [...] yeni bir web sitesi aracılığıyla yapılacaktır. Konvansiyonun çalışma raporlarının ve çeşitli diğer bazı tekliflerin de bu web sitesine konulması planlanmaktadır ve konvansiyonun ön görüşmelerinin görüntülü internet yayını vasıtasıyla canlı olarak yayınlanması amaçlanmaktadır.²⁷ Konvansiyonun başkanlık görev süresinin yedi yıldan beş yıla düşürülmesi ve oy kullanma yaşının 18'den 17'ye indirilmesiyle ilgili olarak iki ay içinde raporunu sunması teklif edilmektedir ve konvansiyon ayrıca Dáil'e seçilmek için mevcut olan sistemi; İrlanda vatandaşlarının yurtdışında büyükelçiliklerde oy kullanabilmesini; aynı cinsiyetten olanların evlenebilmesini; evde kalan kadınlara ilişkin maddenin değiştirilmesini; kadınların siyasete katılımının arttırılmasını; ve dine sövme suçunun Anayasadan çıkartılması konusunu gözden geçirecektir. Ancak 'bundan sonra' diğer ilgili anayasal değişiklikleri incelemek için serbest olacaktır.²⁸ Her ne kadar henüz oluşturulamamış olsa da, teklif edilen konvansiyonun hem oluşum şekli hem de kapsamı şimdiden eleştirilere maruz kalmıştır. Örneğin, Senato'nun ortadan kaldırılması kadar önemli bir konunun konvansiyonun kapsama alanının dışına çıkartılması ve anayasa hukuku uzmanlarının konvansiyona dahil edilmemesinin kaçırılmış bir fırsat olduğu ileri sürülmüştür.²⁹

27 'Constitutional Convention: Motion' An Taoiseach, Enda Kenny, 10 July 2012, Houses of the Oireachtas websitesi, <http://debates.oireachtas.ie/dail/2012/07/10/00025.asp> adresinden ulaşılabilir (en son 3 Eylül 2012 tarihinde erişilmiştir).

28 D de Bréadún 'Citizens' Convention Plans Due Before Dáil' *The Irish Times*, 10 Temmuz 2012.

29 Bkz. D O'Connell 'Too Much Compromise in Planned Constitutional Convention' *The Irish Times* 13 Ağustos 2012.

Henüz çalışmaya başlamamış olması nedeniyle konvansiyonu fazla sert bir şekilde eleştirmek adilane bir yaklaşım olmayabilirse de, sivil toplum gruplarına daha başlangıçta daha büyük bir rol kolayca öngörülebilirdi. Bununla birlikte konvansiyonun gerçek gücüne dair cevabı verilmeyen sorular da mevcuttur. Her ne kadar Başbakan konvansiyonun oluşturulmasına ilişkin teklifi Parlamento huzurunda takdim ederken konvansiyon tarafından yapılan tavsiyelere dört ay içinde cevap verileceğine dair bir taahhütte bulunmuş olsa da,³⁰ konvansiyonun tavsiyelerinin kabul edilmesine ilişkin olarak hükümetin üzerine herhangi bir yükümlülük konulduğu görülmemektedir. (İrlanda) Uluslararası Af Örgütü başkanı bu yıl Haziran ayında muhatabı Taoiseach (Başbakan) olan ve sivil toplum gruplarıyla anlamlı bir istişare yapılmasını ısrarla tavsiye eden bir açık mektuba imza koyan otuz eşitlik ve insan hakları grubu temsilcisinden biriydi.³¹ Anayasal reforma ilişkin bu katılımcı taraf, aşağıda incelenecek olan Güney Afrika'nın büyük başarılarından biriydi ve İrlanda sürecinin koşullar nedeniyle değil de yurttaşlar ve onların seçilmiş temsilcileri arasındaki gerçek bir reform isteği sebebiyle ortaya çıkmış olduğu düşünüldüğünde, bu sürecin olabildiğince kapsayıcı olmaması üzüntü verici olacaktır.

30 *Constitutional Convention: Motion' An Taoiseach, Enda Kenny, 10 July 2012, Houses of the Oireachtas websitesi, <http://debates.oireachtas.ie/dail/2012/07/10/00025.asp> adresinden ulaşılabilir (en son 3 Eylül 2012 tarihinde erişilmiştir).*

31 *Bkz 'Appeal Over Constitutional Convention' The Irish Times 27 Haziran 2012.*

B: Geçiş Döneminde Bir Toplum: 1996 Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası

Yirminci yüzyılın başlangıcında modern Güney Afrika'nın doğumunda tesis edilen anayasal düzen azınlıkta olan beyazların tahakkümünü garanti altına almıştı. Bu nedenle iddia edildiği gibi daha başından itibaren başarısızlığa mahkumdu:

Başlangıcından itibaren Güney Afrika anayasal sistemi tehlikede bulunuyordu. Büyüyen tehlikenin sebebi 1909 tarihli Britanya-temelli, Westminster'a göre konumlandırılmış Güney Afrika Kanunu'nun - hepsi erkek olan - baş görevde bulunan kişilerinin dahil edici bir demokrasi sağlamadaki başarısızlığından kaynaklanıyordu. Bunun yerine, Güney Afrika Birliği o zaman dahi toplam nüfusun azınlığına tekabül eden beyazlar tarafından yönetilecekti. Tehlike sinyalleri barizdi. Farklılıklar on yıllar boyunca yalnızca Güney Afrika sahnesinde sert ve şiddetli çatışmaya dönüşmekle kalmadı, aynı zamanda dünyada İkinci Dünya Savaşı sonrasında kendi görev tanımlarında da Soğuk Savaş, Doğu'ya karşı Batı gibi çatışmacı bir dil kullanan konsey salonlarında da kendini gösterdi.³²

1910 ve 1990 arasındaki Güney Afrika anayasal rejiminin temel özelliklerine dahil olan unsurlar şu şekilde özetlenmiştir: gelişmekte olan apartheid düzeni, beyazların iktidarı fikrinin sağlamaştırılması ve siyasi sisteme Afrikanerlerin egemen olmasının sağlanması, sonuç olarak 'haklar' yerine 'iktidar'

³² D Van Wyk 'Introduction to the South African Constitution', D Van Wyk, J Dugard, B de Villiers and D Davis (ed) *Rights and Constitutionalism: The New South African Legal Order* (Clarendon Press Oxford 1996) içinde, 131-170, 131.

üzerine ‘daha fazla vurgu’ yapılması; ‘nüfus gruplarının’ resmi olarak sınıflandırılması ve bunların bölgesel ve mekansal olarak birbirinden ayrılması; temsili bölge idarelerinin kapanmasına yol açacak şekilde ‘beyaz’ bölgelerle alakalı olarak hükümetin merkezi idari kontrol işlevlerinin arttırılması; ‘bir tarafta Güney Afrika otoriteleri ve diğer tarafta ‘yeraltı’ özgürlük hareketleri ve sempatizan destek örgütleri arasında giderek artan çatışmanın bir sonucu olarak’ daha fazla adem-i merkezîyetçiliğe yönelik çabalar; hukukun üstünlüğünün zayıflaması; hükümette gizlilik ve devlet görevlileri arasında yozlaşma; siyasi hesap verebilirliğin ve parlamenter hükümetin çözülmesi; ve “özellikle insan hakları alanında anaakım global gelişmelerden giderek izole olmanın sonucunda” ‘toptan hücum’ felsefesinin gelişmesi.³³

Bu anayasal düzenin yönetimi esnasında şahit olunan şiddet ve katliamlar düşünüldüğünde yeni anayasal sürecin daha önce marjinalize edilen ve yok sayılan kişilerin seslerini kapsayacak şekilde olması kaçınılmazdı. Keza anayasa yapım sürecinin çatışma sonrası barışın inşasında hayati bir rol oynadığı geniş kabul görmüştür. Anayasanın tasarlanması ve yapım süreci siyasi ve idari geçiş döneminde önemli bir rol oynayabilir: ‘çatışma sonrası anayasa yapımı bir devletin geleceği için ortak bir vizyon yaratmak ve buna nasıl ulaşılabileceğine dair bir yol haritası oluşturmak için bir fırsattır.’³⁴ Her ne kadar anayasa

33 D Van Wyk ‘Introduction to the South African Constitution’, D Van Wyk, J Dugard, B de Villiers and D Davis (eds) *Rights and Constitutionalism: The New South African Legal Order* (Clarendon Press Oxford 1996) içinde, 131-170, 133-134.

34 K Samuls ‘Post-Conflict Peace-Building and Constitution-Making’ (2005-2006) 6 *Chi. J. Int’l L.* 663-682, 664.

yapım sürecinin dönüştürücü etkisini abartmak kolay olabilirse de – neticede barış kazanılmamışsa yeni bir anayasa ille de barış getirmeyecektir – bu süreç bir dizi hedefe ulaşmak için yardımcı olabilir. İdeal bir anayasa yapım süreci ‘dönüştürücü süreci çatışmadan barışa götürebilir, toplumu çatışmaların çözümü için şiddet yerine siyasi araçlara başvuran bir topluma dönüştürmeye çalışabilir, ve/veya iktidara ve kaynaklara erişimi düzenleyecek olan yönetim çerçevesine şekil verebilir – ki bunların hepsi çatışmaya yol açan sebeplerdir. Yine bunların yanısıra gelecekte toplumdaki çatışmalarla şiddete geri dönmeden başa çıkabilecek olan mekanizmalar ve kurumlar da oluşturulmalıdır.’³⁵

Güney Afrika’da çatışmaların tarihi karmaşık bir hal arz eder ve çok sayıda çalışmaya da konu olmuştur.³⁶ Bu makalenin amaçları bakımından Güney Afrika’nın anayasal kompozisyonu için dönüm noktasının genellikle 2 Şubat 1992’de Parlatentonun açılışı ve Devlet Başkanı FW de Klerk’in hükümetin amacının ‘içinde ülkenin her sakininin – anayasal, sosyal ve ekonomik – her alanda eşit haklar, davranış ve fırsata sahip olacağı tamamen yeni ve adil bir anayasal düzen’ olduğunu söylediği konuşması olarak tanımlanır.³⁷ De Klerk’in konuşması yalnızca müzakere edilmiş bir siyasi anlaşmaya olan bağlılığı ve bir temel haklar

35 K Samuls ‘Post-Conflict Peace-Building and Constitution-Making’ (2005-2006) 6 *Chi. J. Int’l L.* 663-682, 664.

36 Bkz, örneğin, B Carton *Blood from your Children: The Colonial Origins of Generational Conflict in South Africa* (The University Press of Virginia USA 2000) ve P van den Berghe *South Africa: A Study in Conflict* (University of California Press USA 1965).

37 FW de Klerk’in Parlamento konuşması, 2 Şubat 1990, metnin tamamına <http://blogs.timeslive.co.za/hartley/2010/02/02/fw-de-klerks-speech-to-parliament-2-february-1990-full-text/> adresinden ulaşılabilir (en son 30 Ağustos 2012 tarihinde erişilmiştir).

yasasına olan ihtiyacın kabulünü ifade etmiyor ve aynı zamanda (Afrika Ulusal Kongresi (ANC)) gibi daha önce yasaklanmış olan siyasi partilerin yasaklarının kaldırılması; içlerinde Nelson Mandela da olan siyasi mahkumların serbest bırakılması; ve özgürlük hareketlerinin sempaticanı olan organizasyonlar üzerindeki olağanüstü hal kural ve kısıtlamalarının kaldırılması gibi çok önemli bir dizi pratik adımı da sıralıyordu.³⁸ Bu demek olmuyor ki, bu konuşma sonrası geçiş süreci olaysız oldu ama de Klerk'in konuşması kesinlikle yaklaşımda bir değişikliğe ve müzakerelerin 'uzlaşma, barış ve yeni ve adil bir düzen için kilit olduğunun' kabulüne dair bir işaret oldu.³⁹

Klerk'in Şubat 1990'daki konuşması ile Nisan 1994'de müzakere edilerek kabul edilen ilk anayasanın yürürlüğe girmesi arasındaki dönemin üç safhaya ayrıldığı ileri sürülmüştür: 2 Şubat 1990'dan Aralık 1991'de Demokratik bir Güney Afrika için Konvansiyon'un başlamasına dek geçen süre; Konvansiyon'dan Mart 1993'de çok partili müzakere sürecinin başlamasına dek geçen süre; ve müzakere sürecinden itibaren 27 Nisan 1994'e dek geçen süre.⁴⁰ ANC liderleri ve Güney Afrika arasındaki ilk toplantı 4 Mayıs 1990'da Groote Schuur, Cape Town'da gerçekleşti ve sonucunda ortaya çıkan anlaşma olan Groote Schuur Anlaşması

38 D Van Wyk 'Introduction to the South African Constitution', D Van Wyk, J Dugard, B de Villiers and D Davis (ed) *Rights and Constitutionalism: The New South African Legal Order* (Clarendon Press Oxford 1996) içinde, 131-170, 131.

39 FW de Klerk'in Parlamento konuşması , 2 Şubat 1990, metnin tamamına <http://blogs.timeslive.co.za/hartley/2010/02/02/fw-de-klerks-speech-to-parliament-2-february-1990-full-text/> adresinden ulaşılabilir (en son 30 Ağustos 2012 tarihinde erişilmiştir).

40 D Van Wyk 'Introduction to the South African Constitution', D Van Wyk, J Dugard, B de Villiers and D Davis (ed) *Rights and Constitutionalism: The New South African Legal Order* (Clarendon Press Oxford 1996) içinde, 131-170, 137.

‘nihayetinde 1993 yılı sonunda ‘geçici’ Anayasanın kabulüne dek giden sürecin mihenk taşı olan çeşitli anlaşmaları ve kabulleri kapsayan bir dizi metnin ilki oldu.’⁴¹

Klerk’in Şubat 1990’da yaptığı dönüm noktası oluşturan konuşma ve geçici anayasanın kabulü arasındaki dönem oldukça önemli bazı olaylara sahne oldu. Güney Afrika topraklarının %87’sini Afrikanerler için ayırmış olan 1913 ve 1936 tarihli Toprak Kanunları ve Grup Bölgeleri Kanunu’nun Parlamento tarafından 1991 yılında kaldırılmaları ve Klerk’in apartheid’ı ortadan kaldırmayı teklif eden anayasal reform referandumlarının beyaz oy verenler tarafından Mart 1992’de kabul edilmesi bunlara dahildi.⁴² Nisan 1994’de ilk çok ırklı seçimler yapıldı ve Nelson Mandela Devlet Başkanlığına seçildi. Bu dönüm noktası olaylara karşın, anayasanın bütünüyle hazırlanma hızı yine de pek çok yorumcuyla şaşırttı; geçici anayasanın kabulünden üç seneden daha az bir süre sonra, Aralık 1996’da kapsamlı bir haklar bildirgesine de sahip olan yeni anayasa yürürlüğe girdi. Ek olarak, yeni anayasa için yazım süreci devam ederken 1993 tarihli geçici anayasanın son maddesine dayanarak ve 1995 yılında Parlamento’dan 34 numaralı Ulusal Birliğin ve Uzlaşmanın Sağlanması Kanunu olarak geçen ve ilk toplantısını Nisan 1996’da yapan Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu oluşturulmaktaydı.⁴³

41 D Van Wyk ‘Introduction to the South African Constitution’, D Van Wyk, J Dugard, B de Villiers and D Davis (ed) *Rights and Constitutionalism: The New South African Legal Order* (Clarendon Press Oxford 1996) içinde, 131-170, 137.

42 K Cavanaugh ‘Emerging South Africa: Human Rights Responses in the Post-Apartheid Era’ (1997) 5 *Cardozo J. Int’l & Comp. L.* 291-334, 292.

43 *Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu’nun çalışmaları bu makalenin kapsama alanının dışındadır. Ancak, komisyonun oluşumuna ve görev yapmasına ilişkin pek çok eleştirel yo-*

Yeni Güney Afrika Anayasası Anayasal Meclis tarafından 8 Mayıs 1996'da kabul edildi. Anayasanın yazım sürecine sivil toplum aktörleri de katıldılar ve bu süreç amacı nihai metnin 'meşru, itibar sahibi ve bütün Güney Afrikalılar tarafından kabul edilir' olmasını sağlamak olan 'Güney Afrika'da o zamana dek gerçekleştirilen en geniş kapsamlı kamuoyu katılım programı' olarak tanımlanmıştır.⁴⁴ Anayasa inşa sürecinin bu yönü – yani, sürece kamuoyunun katılımına verilen önem – Güney Afrika anayasa inşa sürecinin en belirleyici özelliklerinden biridir ve sivil toplum örgütlerinin ve çıkar gruplarının endişelerini yansıtan çeşitli maddelerde olduğu gibi anayasanın metninde de kendisini göstermektedir. Hatta anayasa yapım sürecinin başarısına ait en önemli sebeplerden biri olarak Anayasal Meclis tarafından oluşturulan kamuoyunda farkındalık yaratma ve eğitim kampanyasına atıf yapılmaktadır.⁴⁵ Kampanya, neredeyse Güney Afrika'daki her bir kasaba ve köyde halkın hem süreçle ilgili olarak eğitim aldığı hem de geri bildirimde bulunmaya ve anayasanın içeriğine dair görüş vermeye teşvik edildiği binlerce kamuya açık toplantı yapmak da dahil olmak üzere, çeşitli stratejiler ortaya koydu.⁴⁶ Toplantılar geniş bir

rum vardır. Mükemmel bir örnek için bkz. P Hayner Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions (2nd edn Routledge London & New York 2011), özellikle bölüm 4.

44 Açıklayıcı Memorandum, Anayasal Meclis tarafından 8 Mayıs 1996 tarihinde kabul edilen ve 11 Ekim 1996 tarihinde değiştirilen haliyle, 1996 Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası.

45 Bkz. S Jagwanth 'Democracy, Civil Society and the South African Constitution: Some Challenges' (2003) Management of Social Transformations (MOST) Discussion Paper no. 65, UNESCO, 9, <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001295/129557e.pdf> adresinden ulaşılabilir (en son 1 Eylül 2012 tarihinde erişilmiştir).

46 C Murray 'Negotiating Beyond Deadlock: From the Constitutional Assembly to the Court', P Andrews ve S Ellman (ed) The Post-Apartheid Constitutions (Witwatersrand

biçimde tanıtıldı ve medya da süreçlerle ilgili bilgi vermek için yaygın bir şekilde kullanıldı; her hafta 10 milyondan fazla insan anayasal meclisin radyo programını dinliyordu ve her iki haftada bir yaklaşık 160,000 insana Anayasal Diyalog isimli bir haber bülteni gönderiliyordu.⁴⁷ İlave olarak, anayasa yazım süreciyle ilgili bilgi vermek amacıyla bir web sitesi kurulmuştu ve ayrıca insanların ‘telefon’da içerik önerisinde bulunmalarına izin veren bir anayasal ‘diyalog hattı’ kurulmuştu.⁴⁸ Bu ve diğer girişimleri hesaba katan bağımsız bir araştırma bilgilendirme kampanyası yoluyla Güney Afrikalı yetişkinlerin yaklaşık %73’üne ulaşıldığı sonucuna vardı.⁴⁹ Bu nedenle anayasal meclise oldukça etkileyici bir rakam olan 2.5 milyon tane yazılı teklif sunulmasına şaşırılmamak gerekir.⁵⁰

Yukarıda belirtildiği gibi, 1996 Güney Afrika Anayasası halkın katılım süreci için gösterilen çabayı ve buna ayrılan zamanı yansıtmaktadır. Anayasada cinsiyet açısından sade, nötr bir dil kullanılmıştır; bir görüşe göre anayasa ‘toplumu dönüştürmeyi ve [Güney Afrika’nın] eşitsizlik ve baskı tarihine yanıt vermeyi

University Press South Africa 2001) içinde, 103-127, 106-107.

47 C Murray ‘Negotiating Beyond Deadlock: From the Constitutional Assembly to the Court’, P Andrews ve S Ellman (ed) *The Post-Apartheid Constitutions (Witwatersrand University Press South Africa 2001) içinde, 103-127, 106-107.*

48 C Murray ‘Negotiating Beyond Deadlock: From the Constitutional Assembly to the Court’, P Andrews ve S Ellman (ed) *The Post-Apartheid Constitutions (Witwatersrand University Press South Africa 2001) içinde, 103-127, 106-107.*

49 C Murray ‘Negotiating Beyond Deadlock: From the Constitutional Assembly to the Court’, P Andrews ve S Ellman (ed) *The Post-Apartheid Constitutions (Witwatersrand University Press South Africa 2001) içinde, 103-127, 107.*

50 G Houston, I Liebenberg, V Ramaema, W Dichaba ve R Humphries ‘Public Participation in Legislative Processes’ (1999) *Human Sciences Research Council Work in Progress Seminar Paper, 26.*

amaçlamaktadır' ve bu ve diğer bazı sebepler nedeniyle dünyadaki en gelişmiş ve ilerici anayasalardan biri olarak tanımlanmaktadır.⁵¹ Anayasanın Birinci Bölümü kurucu ilkelerden bahsetmektedir ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin insan onuru, eşitliğin sağlanması ve insan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi; ırkçılık ve cinsiyet ayrımcılığıyla mücadele; Anayasanın üstünlüğü ve hukuk devleti; ve evrensel ölçülerde oy kullanma hakkı değerleri üzerinde kurulmuş olan bağımsız ve demokratik bir devlet olduğu ifade edilmektedir.⁵² Ayrıca tüm yurttaşların eşit haklara, imtiyazlara ve kolaylıklara ve aynı zamanda eşit yurttaşlık görev ve sorumluluklarına sahip oldukları ortak bir Güney Afrika yurttaşlık ilkesine de yer vermektedir. Ancak sivil toplumun anayasa yapım sürecine nasıl yakın bir şekilde taraf olduğunu en bariz şekilde gösteren bölüm belki de anayasanın ihtiva ettiği kapsamlı haklar bildirgesi kısmıdır. Apartheid yönetimi boyunca şahit olunan yoğun ayrımcılık geçmişi dikkate alındığında, anayasaya güçlü bir insan hakları çerçevesinin dahil edilmesinin onun belirleyici özelliklerinden birisi olması çok da şaşırtıcı olmamak gerekir. Ayrıca anayasada yer verilen haklar yalnızca medeni ve siyasi haklarla sınırlı tutulmamış, bilakis konut edinme hakkına sahip olma (26. Madde); ve sağlık hizmetlerine, yeterli gıda ve suya, ve sosyal güvenliğe erişim (27. Madde) gibi sosyal ve ekonomik haklar da dahil edilmiştir.

51 S Jagwanth 'Democracy, Civil Society and the South African Constitution: Some Challenges'(2003) *Management of Social Transformations (MOST) Discussion Paper no. 65, UNESCO, 9, <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001295/129557e.pdf>* adresinden ulaşılabilir (en son 1 Eylül 2012 tarihinde erişilmiştir). 10.

52 *Anayasal Meclis tarafından 8 Mayıs 1996 tarihinde kabul edilen ve 11 Ekim 1996 tarihinde değiştirilen haliyle, 1996 Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası, Birinci Kısım.*

Halkın katılım sürecinin anayasanın içeriği üzerindeki bariz etkisinin yanısıra, aynı zamanda bilgiye erişim ve adilane idari faaliyetlere olan bağlılığı ilan etmek suretiyle kamuoyunun ve sivil toplumun süregelen katılımını muhafaza etmeye yönelik bir çaba da görülmektedir.⁵³ ‘Kamu İdaresine İlişkin Temel Değerler ve İlkeler’ başlıklı 195. Madde’ye göre, bir tanesi ‘[h]alkın ihtiyaçlarının karşılanması ve halkın karar alma süreçlerine katılmaya teşvik edilmesi’ olmak üzere kamu idaresinin Anayasada yer verilen bir dizi demokratik değer ve ilkeler ışığında görev yapması gerekmektedir.⁵⁴ Bu bölümde kamu idaresinin hesap verebilir olması gerektiğine dair diğer bazı hükümlere de yer verilmiştir ve buna göre ‘[h]alka zamanında, açık ve doğru bilgiler vererek şeffaflığın sağlanması gerekmektedir.’⁵⁵ Yine önem arz eden bir başka husus ise, Anayasanın görevleri anayasal demokrasiyi desteklemek olan bir kaç Devlet kurumu oluşturmasıdır. Bu kurumların içine İnsan Hakları Komisyonu, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonu ve devlet işleri veya hükümetin herhangi bir alanındaki kamu idaresi dahilinde şüpheli ya da uygunsuz olduğu veya uygunsuzluğa ya da adaletsizliğe yol açacağı iddia edilen herhangi bir hareketi soruşturma; bu hareketle ilgili rapor verme; ve gerekli telafi edici harekette bulunma yetkisine sahip olan Halkın Koruyucusu

53 S.Jagwanth ‘Democracy, Civil Society and the South African Constitution: Some Challenges’(2003) *Management of Social Transformations (MOST) Discussion Paper no. 65*, UNESCO, 9, <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001295/129557e.pdf> adresinden ulaşılabilir (en son 1 Eylül 2012 tarihinde erişilmiştir), 10-11.

54 Anayasal Meclis tarafından 8 Mayıs 1996 tarihinde kabul edilen ve 11 Ekim 1996 tarihinde değiştirilen haliyle, 1996 Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası, Madde 195(e).

55 Anayasal Meclis tarafından 8 Mayıs 1996 tarihinde kabul edilen ve 11 Ekim 1996 tarihinde değiştirilen haliyle, 1996 Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası, Madde 195(f)(g).

da girmektedir.⁵⁶ Anayasa tarafından sivil toplumun yönetime katılımına ilişkin olarak verilen güçlü korumaya karşın sivil toplum ve hükümet arasındaki ilişkiye kaygısızca yaklaşmak da birtakım ikazlara konu olmuştur. Apartheid sonrası dönemde hükümet ve sivil toplumun büyük bir kısmı arasındaki var olan işbirliği ve sivil toplum üyelerinin pek çoğunun hükümet kademelerine katılmış olması durumu hükümete ve politikalarına yönelik eleştirilerin sadakatsizlik ya da reaksiyonerlik olarak görülmesi gibi bir duruma yol açabilir.⁵⁷ Dolayısıyla bundan çıkarılacak olan ders, sivil toplumun kalıcı olacak bir değişiklik yaratma amacına bağlı olan Devlet kurumlarını izlemedeki hayati rolüne devam etmesini sağlamaktır.

56 *Anayasal Meclis tarafından 8 Mayıs 1996 tarihinde kabul edilen ve 11 Ekim 1996 tarihinde değiştirilen baliyle, 1996 Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası, Madde 182.1.*

57 *S Jagwanth 'Democracy, Civil Society and the South African Constitution: Some Challenges' (2003) Management of Social Transformations (MOST) Discussion Paper no. 65, UNESCO, 9, <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001295/129557e.pdf> adresinden ulaşılabilir (en son 1 Eylül 2012 tarihinde erişilmiştir), 13.*

C: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Güncel Reform Süreci

Büyük Millet Meclisi tarafından Nisan 1924'de kabul edilen cumhuriyet anayasası,⁵⁸ Türk halkının egemenliğini teyit ederken Meclis'in yasama gücünü kabul etmiş ve yargı yetkisini bağımsız mahkemelere vermişti. Türkiye'deki yeni 'rejim' 'Kilise ve Devletin birbirinden ayrılması gibi anayasada ifadelerini bulacak olan temel reformlar üzerine kurulacaktı.'⁵⁹ Cumhuriyet anayasası ilk kabulünden bu yana geçen yıllar boyunca çeşitli zamanlarda değişiklik ve düzeltmelere uğradı. Örneğin, 1928 yılında devletin dininin İslam olduğuna ilişkin anayasa maddesi kaldırıldı. 1921'deki modern anayasadan bu yana daha radikal değişiklikler de yapıldı ve pek çok değişikliğin yanısıra 1924, 1961 ve 1982 yıllarında olmak üzere üç tane birbirini takip eden metin oluştu. Anayasa, ilerleyen zamanlardaki değişiklikler vesilesiyle tipik olarak modern demokrasilerle özdeşleştirilen bir çok hak ve özgürlüğe yer verir oldu ve devletin demokratik laik niteliğini tasdik etmiş oldu.⁶⁰ Bundan sonraki paragraflarda bu değişikliklerden daha fazla önem arz edenlerden bazılarını değinilecektir.

1960 askeri darbesinden sonra yönetimde bulunan cunta olan Ulusal Birlik Komitesi 'hem ileride siyasi istismara yasal engel

58 1924 Anayasası Türkiye'nin hükümet şeklinin cumhuriyet olduğunu ilan etmek amacıyla 1921 Anayasası'nı değiştirdi.

59 E Mead Earle 'The New Constitution of Turkey' (1924) 40. 1 Political Science Quarterly 73-100, 74.

60 Laiklik ilkesi Anayasa'ya 5 Şubat 1937 tarihinde eklenmiştir.

teşkil edecek hem de ordunun siyasete olan müdahalesini kurumsallaştıracak yeni bir anayasanın hazırlanması için bir grup hukukçu atadı.⁶¹ Yeni anayasa, çift meclisli bir parlamento, ordu komutanlarından oluşan ve görevi ulusal güvenliği ilgilendiren meselelerde hükümete yardımcı olmak olan bir Milli Güvenlik Konseyi oluşturmak da dahil, bir seri değişiklik ve bir dizi liberal reformu uygulamaya koydu. Yeni anayasayla birlikte vicdan, siyasi fikir, toplantı ve basın özgürlüğü ve ayrıca siyasi parti kurma hakkı tanınmasına ek olarak bir de Anayasa Mahkemesi kuruldu, sendikalar yasallaştırıldı ve televizyon, radyo ve üniversitelere özerklik tanındı. Ancak ilerici 1961 anayasasına rağmen ekonomik istikrarsızlık, birbirini takip eden güçsüz koalisyon hükümetleri, 1974'de Kıbrıs'ın işgal edilmesi ve siyasal şiddetin artması gibi bir seri problem ülkeyi etkiledi ve 1980'de ordunun tekrar hükümeti kontrol altına almasına yol açtı.⁶² Yeni cunta olan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) 12 Eylül 1980'de hükümeti devirdi ve bunu takip eden üç yıl boyunca ülkeyi yöneten bu rejim 'Türkiye'nin praetoryan hükümetleri arasında en baskıcı olanıydı.'⁶³ MGK'nin attığı ilk adımlar, ülke çapında sıkıyönetim ilan etmek, bütün siyasi partileri yasaklamak ve binlerce şüpheli kişi ve siyasi suçluları tutuklamaktı. 1961 Anayasası ile yapılan ilerleme iktidarı elinde bulunduran cuntanın sendikaları siyasi faaliyette bulunmaktan men etmesi, üniversiteleri, radyo ve televizyon

61 PJ Magnarella 'The Legal, Political and Cultural Structures of Human Rights Protections and Abuses in Turkey' (1994) 3 D.C.L. J. Int'l L. & Prac. 439-468, 443.

62 PJ Magnarella 'The Legal, Political and Cultural Structures of Human Rights Protections and Abuses in Turkey' (1994) 3 D.C.L. J. Int'l L. & Prac. 439-468, 443.

63 PJ Magnarella 'The Legal, Political and Cultural Structures of Human Rights Protections and Abuses in Turkey' (1994) 3 D.C.L. J. Int'l L. & Prac. 439-468, 445.

istasyonlarını kontrol altına alması ve basın özgürlüğünü çok sıkı kısıtlamalara maruz bırakmasıyla birlikte kısa sürede yok oldu.⁶⁴ 1961 anayasası 1982 yılında tek meclisli bir parlamento kuran, devlet başkanına geniş ölçekte yetkiler tanıyan ve onu hükümetin diğer kolları tarafından denetlenmekten muaf tutan çok daha az liberal bir metinle değiştirildi.⁶⁵ Yeni anayasanın Kasım 1982’de kabul edilmesiyle birlikte MGK’nın başkanı olan General Kenan Evren devlet başkanı oldu ve bunu sivil siyasetçilerin seçilmesi için yapılan seçimler takip etti.

1982 anayasası Atatürk tarafından yapılan reformları sağlamlaştırıyor ve devletin bölünmez demokratik ve laik niteliğinin altını çiziyordu. Anayasada kabul edilmesinden bu yana dek değişiklikler yapılmış olsa da, devletin niteliğine ilişkin bu temel prensip kendisini muhafaza etmiştir. 2001 yılında geniş kapsamlı değişiklikler yapıldığında (‘Genel İlkeler’ başlığını taşıyan) Birinci Bölüm’de bir değişiklik yapılmamıştır ve dolayısıyla Cumhuriyet’in vizyonuna dair herhangi bir değişiklik yapılmaması temin edilmiştir.⁶⁶ Şu an görevde

64 PJ Magnarella ‘The Legal, Political and Cultural Structures of Human Rights Protections and Abuses in Turkey’ (1994) 3 D.C.L. J. Int’l L. & Prac. 439–468, 445.

65 Örneğin, yeni Anayasa Madde 105’e göre ‘Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz’ ve Madde 125’e göre ‘Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şuranın kararları yargı denetimi dışındadır’.

66 En geniş kapsamlı değişikliklerden biri 13 Ekim 2001 tarihinde 4709 sayılı Kanun ile 1982 Anayasasının Başlangıç kısmında ve otuz dört maddesinde yapılan değişiklik oldu. Bkz E Örüü ‘The Turkish Constitution Revamped?’ (2002) 8.2 European Public Law 201–218, 201–202 Değişiklikler 1982 Anayasasından radikal bir ayrılık, daha ilerici 1961 Anayasasına kısmi bir geri dönüş, Avrupa’ya daha fazla entegre olmak olarak görülebilirse de, aynı zamanda Avrupa Birliği’nin taleplerine yalnızca sözde bağlılık’ olarak da görülebilir.

bulunan hükümetin sahip olduğu düşünülen kuvvetli İslami duyguların kabul edilebilirliğini reddedenler tarafından özellikle 2. Madde'ye sıklıkla atıfta bulunulmaktadır.⁶⁷ Buna göre:

Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

Madde 2'nin de kapsamına aldığı Anayasanın başlangıç kısmı, devletin laik demokratik niteliği konusunda oldukça doğrudan bir şekilde kaleme alınmıştır ve bu kısımda:

[...] Hiçbir faaliyetin Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve lâiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı; her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu [...]

belirtmiştir.

67 Örneğin bkz I Traynor 'Turkish general warns levels of Islamism 'alarming'' The Irish Times içinde, 27 Eylül 2006, O tarihte Kara Kuvvetleri Komutanı olan İlker Başbuğ'un ülkede İslamcılık teblikesinin 'alarm verecek' seviyeye ulaştığına ilişkin olarak Erdoğan hükümetini uyarması. General Başbuğ'un söylediğine göre 'Türk ordusu ulusal devleti, üniter devleti ve laik devleti korumak için her zaman taraf olmuştur ve olmaya da devam edecektir'.

Türkiye anayasası diğer pek çok modern anayasaya benzer bir anayasadır, ancak aynı zamanda nüfusunun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturduğu halde anayasasında laikliğe bağlılığını ifade eden yalnızca on bir ülkeden bir tanesidir.⁶⁸ Türkiye Anayasası temel haklara ait bir bölüm ihtiva etmektedir⁶⁹ ve ekonomik ve sosyal haklar ve ödevler konusunda görece ilerici bir bölüme sahiptir.⁷⁰ Hem anayasa metnini hem de Türkiye tarihini inceleyen bir yorumcunun vardığı sonuca göre, cumhuriyetin temelini oluşturan anayasacılık prensipleri kısmen devletçilik ve otoriterizm; hükümete, ekonomiye ve topluma yönelik askeri müdahale; Atatürk'ün halkçılık prensibi; ve kanunculuktan oluşur⁷¹ ve bunların tamamının modern demokratik cumhuriyetlerle örtüşmediği açıktır. Her ne kadar AKP iktidara geldiğinden bu yana bir dizi reform paketi hazırlanmış olsa da, esas olarak 2010 reformları Anayasa Mahkemesi'nin 7 Temmuz 2011 tarihinde çoğunlukla aldığı kararı ve sonrasında 12 Eylül 2011 tarihinde yapılan bir referandumla halkın çoğunluğunun

68 Diğer on devlet Burkina Faso, Çad, Gine, Mali, Nijer, Senegal, Azerbaycan, Kırgızistan, Tacikistan, ve Türkmenistan. Bkz T Stahnke and RC Blitt 'The Religion-State Relationship and the Right to Freedom of Religion or Belief: A Comparative Textual Analysis of the Constitutions of Predominantly Muslim Countries' (2005) 36 *Geo. J. Int'l L.* 947-1078, 955.

69 Anayasanın İkinci Bölümü Kişinin Hakları ve Ödevleri başlığını taşımaktadır ve yaşam hakkı, angarya yasağı, işkence yasağı ve kişi hürriyeti ve güvenliğine ilişkin hükümler ihtiva etmektedir. Bu kısımda Anayasalarda tipik olarak garanti altına alınan toplanti, ifade ve inanç özgürlüğü gibi diğer hak ve özgürlüklere de yer verilmiştir.

70 İkinci Kısım Üçüncü Bölüm ailenin korunması, eğitim hakları, toprak mülkiyeti, işçi hakları, sağlık hizmetleri ve konut hakkıyla ilgili hükümler ihtiva eder. (17 Ekim 1991 tarihinde değiştirilmiş olan) Madde 65: 'Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.'

71 Bkz PJ Magnarella 'The Legal, Political and Cultural Structures of Human Rights Protections and Abuses in Turkey' (1994) 3 *D.C.L. J. Int'l L. & Prac.* 439-468, 447-449.

oyuyla onaylanmış olması dolayısıyla AKP için olduğu kadar cumhuriyetçiliğin prensipleri bakımından da bir zafer olarak görüldü. Reformlar, temel haklara ve özgürlüklere (Maddeler 1, 6, 7, 8, 9 ve 23) ve yargının yeniden örgütlenmesine (Maddeler 11 ve 14-22) ilişkin yirmi altı değişiklikten oluşuyordu.⁷²

Türkiye'nin kısmen inişli çıkışlı anayasal tarihi dikkate alındığında güncel reform sürecinin beklenti ağırlığı altında yürüyor olması şaşırtıcı değildir. Türkiye'nin yukarıda sözü geçen iki örnek olaydan ayrıldığı nokta, kendine özgü bir pozisyonda şahit olduğu anayasal reform sürecinin birbirini takip eden hükümetlerin Avrupa Birliği'ne katılma arzusu nedeniyle doğmuş – ya da en azından kesinlikle bu nedenle hızlandırılmış olması – sebebiyledir. En yakın tarihli olan anayasal reform teklifi şimdiye dek hazırlananların en geniş kapsamlı olanıdır ve çok partili bir meclis komisyonu olan Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun 2011 yazında toplanmasıyla birlikte ilk kez siviller tarafından hazırlanacak olan yeni bir anayasa için çalışmalar başlamıştır. Komisyonunda dört siyasi partinin her birine mensup temsilciler vardır ve her partiden üçer temsilci yeni metnin yazılmasından sorumludur. Her ne kadar altı aylık bir hazırlık sürecinden sonra 1 Mayıs 2012'de anayasanın yazım işine başlanmış olsa da süreç halen kuruluş aşamasındadır.

Anayasa yapım sürecinin bir parçası olarak rastgele seçilen vatandaşlar, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı

⁷² Genel olarak bkz. AS Cremer 'Turkey Between the Ottoman Empire and the European Union: Shifting Political Authority Through Constitutional Reform' (2011-2012) 35 *Fordham Int'l L.J.* 279-349.

(TEPAV) sekreteryasında on üç tane meslek örgütü ve sendika konfederasyonunun evsahipliğinde gerçekleştirilen Anayasa Platformu Girişimi tarafından ‘halkın düşünce, talep ve beklentilerinin tarafsız, serbest ve medeni bir tartışma ve müzakere ortamında biraraya getirilmesi’ amacıyla toplantılara davet edilmişlerdir.⁷³ ‘Türkiye Konuşuyor’ sloganıyla yapılan Anayasa Vatandaş Toplantılarına üçte biri sivil toplum örgütü üyelerinden oluşan 6,500’ün üzerinde insan katılmıştır.⁷⁴ Platform’un İstanbul’da yapılan toplantısında yaptığı konuşmada Meclis Başkanı Cemil Çicek şunları söylemiştir: ‘Vatandaşların renkleri, kokuları, desenleri, kültürü, özü, beklentilerini karşılayacak şekilde yeni anayasaya yansımali. Bu, dört siyasi partimizin size borcudur. Bu dönemin parlamentosu olarak size borcumuzdur. Bizler borçluyuz, sizler de alacaklısınız. Alacağımızı iyi takip edin.’⁷⁵ Halka açık toplantıların sonuçları bir rapor olarak Komisyon’a sunulmuştur, ancak halkın katılım planının sonuçlarının yazım sürecine ne şekilde etki edeceği henüz tamamen belli değildir.

Meclis’teki Komisyon ihtilafı konuları uzlaşmaya varılabilmesini sağlamak için parti liderlerine havale ederek yazım sürecine daha az ihtilafı maddelerden başladı.⁷⁶ Şu ana dek kaydedilen

73 ‘The Constitution Marathon Continues in Antalya’, <http://www.tepav.org.tr/en/haberler/s/2728> adresinden ulaşılabilir (en son 4 Eylül 2012 tarihinde erişilmiştir).

74 H Hayatsever ‘Panel for New Charter Starts Landmark Duty in Turkey’ *Hürriyet Daily News* 30 Nisan 2012.

75 H Hayatsever ‘Panel for New Charter Starts Landmark Duty in Turkey’ *Hürriyet Daily News* 30 Nisan 2012.

76 H Hayatsever ‘Panel for New Charter Starts Landmark Duty in Turkey’ *Hürriyet Daily News* 30 Nisan 2012.

ilerlemenin ‘öngörülenden yavaş’ olduğu belirtilmiştir; Haziran ayının başlarında Zaman’ın yaptığı bir habere göre 41 bölümden ancak iki tanesi görüşülebilmiştir.⁷⁷ Bununla birlikte, süreç ‘şimdiye dek beğenilir bir şekilde katılımcı’⁷⁸ olarak tanımlanmıştır. Nitekim Parlamentoda büyük bir çoğunluğa sahip olan AKP hükümeti diğer partileri reform sürecine dahil etmek zorunda değildi ve yine halkın reform sürecine katılımı anayasa yapımı alanında tavsiye edilen pratiğe uygundur.

İleri sürülen bir görüşe göre, bütün bu hususlar ‘her ne kadar ayrıntıları henüz belirlenmemiş olsa da, uygun bir anayasanın temeli işlevini görecek bir siyasi olgunluğa işaret etmektedir.’⁷⁹ 2011 yılının başında nüfusunun %69’unun yeni bir anayasayı desteklediğini söylediği Türkiye’de anayasal reforma yönelik bir arzunun mevcut olduğu aşikardır.⁸⁰ Halk bariz bir biçimde anayasa yapımı sorunuyla ilgilenmektedir. Şu anda devam eden mevcut sürecin halkın beklentilerini karşılayıp karşılamayacağını görmek ilginç olacaktır.

77 AA Kiliç ‘Constitutional Reconciliation Commission extends its calendar’ Today’s Zaman 3 Haziran 2013.

78 JW Warhola ‘Reform of The Turkish Constitution: A Step Forward or Backward?’ 23 May 2012, eInternational Relations, http://www.e-ir.info/2012/05/23/reform-of-the-turkish-constitution-a-step-forward-or-backward/#_ftn2 adresinden ulaşılabilir (en son 4 Eylül 2012 tarihinde erişilmiştir).

79 ibid.

80 ‘Social Demand Grows for the New Constitution, TEPAV; <http://www.tepav.org.tr/en/haberler/s/1982> adresinden ulaşılabilir (en son 4 Eylül 2012 tarihinde erişilmiştir).

III: Anayasal Kimlik, Yurttaşlık ve Reform Zorlukları

Anayasanın bir ulusun kimliğini ve halkın değerlerini yansıttığı önermesine dayanan anayasal kimlik fikri, anayasa hukukçularını oldukça meşgul etmiştir. Bir diğer görüşe göre, bir anayasanın kimliği tecrübe aracılığıyla kazanılır: kimlik 'diyalogla olarak ortaya çıkar ve bir ulusun geçmişinin ifadesi ve aynı zamanda toplumda bu geçmişin bir şekilde ötesine geçmeye çabalayanların siyasi ideallerinin ve bağlılıklarının bir karışımını temsil eder.'⁸¹ Anayasal kimlik aynı zamanda 'çok çeşitli haller alabilir ve genellikle önemli değişiklikler tarafından damgalanarak süregelmekte olan bir sürecin içine dalmış olduğu için zaman içinde değişim geçirebilir.'⁸² Bu ifadelerin doğruluğunu yukarıda bahsedilen örnek olayları değerlendirdiğimizde görürüz. İrlanda Anayasası derin bir şekilde Roma Katolik diniyle doludur ve 1930'lar İrlanda'sının sosyal değerlerini ve ruhban sınıfının o dönem sahibi olduğu nüfuzu yansıtmaktadır. Geleneksel dinlerle yakın bir bağ muhafaza etmekle birlikte,⁸³ kökten bir anayasa reformuna ilişkin talep değişmekte olan sosyal normalarla birlikte kilise ve Devletin ayrılığına ilişkin yaklaşımda yaşanan bir değişikliği de yansıtmaktadır. 1996 Güney Afrika anayasası

81 GJ Jacobsohn 'Constitutional Identity' (2006) 68.3 *The Review of Politics* 361-397, 363.

82 M Rosenfeld 'Modern Constitutionalism as Interplay Between Identity and Diversity', M Rosenfeld (ed) *Constitutionalism, Identity, Difference, and Legitimacy* (Duke University Press Durham and London 1994) içinde, 3-35, 8.

83 2005 yılında yapılan bir Eurobarometer anketine göre ankete katılanların %73'ü Tanrı'ya inandıklarını söylerken %22'si ise 'bir çeşit yaşam gücünün rubuna' inandıklarını söylemişlerdir. Bkz. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf (en son 4 Eylül 2012 tarihinde erişilmiştir).

açık bir şekilde apartheid rejiminden demokratik eşitliğe geçiş ile birlikte ortaya çıkan toplumun değişmekte olan doğasını yansıtmaktadır. Geçiş döneminin öncesindeki şiddete dayalı mücadelenin bilincinde olan yeni anayasa, geniş kapsamlı bir haklar bildirgesine yer vererek ülkenin değişen kimliğini yansıtmaktadır. Yine aynı şekilde, Türkiye’de halihazırda gerçekleştirilmiş olan reformlar ülkenin demokratikleşmesinin bir yansımasıdır ve devam etmekte olan süreç de bu kazanımların üzerine inşa edilmelidir. Bunun halkın arzusu olduğu yeni anayasa ile ilgili olarak yürütülen katılım sürecinde katılımcıların %70’inden fazlasının yeni anayasada en fazla üzerinde durulması gereken iki kavramın ‘adalet’ ve ‘özgürlük’ olduğunu söylemesiyle kendini açıkça göstermiştir. %10 ila %18 arası katılımcı üçüncü olarak ‘eşitlik’ kavramını dile getirmiştir ve katılımcıların büyük bir çoğunluğu – her bölgede %96 ila %99 arası oranda – yeni metnin siyasilerin gereği gibi hesap verebilir olması için daha etkili mekanizmalara yer vermesi gerektiğini söylemiştir. Keza katılımcıların yüzde 90’dan fazlası parlamenter dokunulmazlığın sınırlandırılmasını desteklediklerini belirtmiştir.⁸⁴

Bu nedenlerden dolayı anayasal kimlik durağan bir kavram değildir ve anayasal kimlikler gerçekte dinamik olup ‘başlangıçta oluştuktan sonra değişim göstermeleri zorunludur.’⁸⁵ Anayasa değişikliğine ilişkin resmi usuller bu değişimin zuhur edebilmesi

84 *H Hayatsever 'Panel for New Charter Starts Landmark Duty in Turkey' Hürriyet Daily News 30 Nisan 2012.*

85 *M Rosenfeld The Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture, and Community (Routledge London and New York 2009) 209.*

için var olan birer yoldur⁸⁶ ve Güney Afrika örneğinde olduğu gibi bazı durumlarda bir önceki anayasadan büyük çapta bir ayrılık gereklidir. Yurttaşlık sorunu aynı zamanda doğası gereği anayasal kimliğe bağlıdır. Anayasalar formülasyonlarına bağlı olarak dahil edici ya da dışlayıcı olabilen güçlü metinlerdir. İrlanda Anayasası'nın Katolik Kilisesi'nin özel konumunu tanıyan 44. Maddesi sonunda 1972 yılında anayasadan çıkartılana dek bariz bir şekilde diğer kiliselerin hukuki önemini azaltıcı bir etkiye sahipti. Daha önemli olarak, anayasalar, 1961 ve 1983 tarihli siyah çoğunluğu dışlayan ırkçı Güney Afrika anayasaları örneklerinde olduğu gibi, toplumun bütün bir kısmını dışlamak için kullanılabilirler.

Yurttaşlığın gereği anayasal reform ya da anayasa tasarlama süreci ortaya çıktığında katılımı bulanma ödevi olduğunu belirtmektedir. İkinci Bölüm'de Güney Afrika bağlamında halkın katılım sürecinin ne kadar etkili olduğunu ve şu an Türkiye'de yaşanmakta olan sürece halkın katılım seviyesini gördük. Başbakan Anayasal konvansiyonunu İrlanda Parlamentosuna sunduğu öneride 'genel olarak toplumu temsil eden' 66 yurttaşın yeni konvansiyonun bir kısmını oluşturacağını söyleyerek seçilen kişilerin 'bu heyecan verici ve tarihi girişime katılma fırsatını değerlendirmelerini' üstüne basarak vurguladı.⁸⁷ Açıkça görüldüğü gibi halkın katılımının önemi abartılamaz. Anayasa

86 R Dixon 'Amending Constitutional Identity' (2011-2012) 33 *Cardozo L. Rev.* 1847-1858, 1847-1848.

87 'Constitutional Convention: Motion' An Taoiseach, Enda Kenny, 10 July 2012, Houses of the Oireachtas websitesi, <http://debates.oireachtas.ie/dail/2012/07/10/00025>. *asp* adresinden ulaşılabilir (en son 3 Eylül 2012 tarihinde erişilmiştir).

yapım ve reform süreçlerine ulusal katılımın önemini Birleşmiş Milletler de tanımaktadır. Hukukun Üstünlüğü programının belirttiği gibi ‘anayasanın tasarlanması ve müzakere edilmesinde yer alan karar vericilere halkın görüşlerini bildirmeye yönelik yapılandırılmış (ve zaman yoğun) bir ulusal diyalog ya da danışma süreci, içerici, katılımcı ve şeffaf bir sürecin asli unsurudur.’⁸⁸

Halkın katılımı, içericilik, şeffaflık ve sürece ulusal düzeyde sahip çıkma sürecin anahtar konumdaki unsurları olabilirler, ancak bunların yanısıra pek çok zorluk da mevcuttur. Bunlara örnek olarak pratikten masrafların getirdiği zorlukları gösterebiliriz: yalnızca Afrika’da anayasa yapım masrafının Güney Afrika için \$30 milyon, Uganda için \$10 milyon, Etiyopya için \$6 milyon ve Eritre için \$4.5 olduğu tahmin edilmektedir.⁸⁹ Özellikle çatışma sonrası toplumlarda anayasa yapımıyla ilgili karşılaşılan zorluklara anayasa yapımının aynı zamanda anlaşmazlık yaratabilmesi sorunu da dahildir: ‘Anayasa yapımı mükemmel bir ulus inşası olayı olabilir, ama yaralar henüz tazeyse, ya da süreç azami duyarlılıkla idare edilmediyse, süreç kendini tekrar eden ya da yeni çatışmalara sebep olabilir.’⁹⁰ Başarısızlık riski ve sorunların yalnızca yeni bir anayasa benimseyerek çözüleceğine dair bir aldanma da bu durumla alakalıdır.⁹¹ Bunlara ve halkın sürece

88 ‘Constitution-making’ United Nations Rule of Law, http://www.unrol.org/article.aspx?article_id=31 adresinden ulaşılabilir (en son 27 Ağustos 2012 tarihinde erişilmiştir).

89 M Brandt, J Cottrell, Y Ghai, ve A Regan *Constitution-making and Reform: Options for the Process* (Interpeace Switzerland 2011) 37.

90 ‘Constitution-making’ United Nations Rule of Law, http://www.unrol.org/article.aspx?article_id=31 adresinden ulaşılabilir (en son 27 Ağustos 2012 tarihinde erişilmiştir).

M Brandt, J Cottrell, Y Ghai, ve A Regan *Constitution-making and Reform: Options for the Process* (Interpeace Switzerland 2011) 37.

91 ‘Constitution-making’ United Nations Rule of Law, <http://www.unrol.org/article>.

katılımı teşvik etmenin beraberinde getirdiği zorluklara rağmen, anayasacılık ve talepleri devlet iktidarını sınırlandırmanın ve yurttaşların haklarını korumanın en etkili yollarından biri olmaya devam etmektedir. Bu durumun yakın bir gelecekte değişeceğini görmek zordur.

aspx?article_id=31 adresinden ulaşılabilir (en son 27 Ağustos 2012 tarihinde ulaşılmıştır). M Brandt, J Cottrell, Y Gbai, and A Regan Constitution-making and Reform: Options for the Process (Interpeace Switzerland 2011) 37.

EK:

DPI Yönetim Kurulu ve Uzmanlar Konseyi

Direktör:

Kerim Yıldız

DPI Direktörü Kerim Yıldız, uluslararası insan hakları hukuku ve azınlık hakları alanında uzmandır. Uluslararası insan hakları mekanizmaları ve uluslararası insancıl hukuk üzerine çok sayıda yazılı yapıtı mevcuttur. Çalışmaları sebebiyle bir dizi ödüle layık görülen Yıldız, 1996 yılında İnsan Hakları İçin Avukatlar Komitesi tarafından insan hakları ve hukukun üstünlüğünü koruma alanında yaptığı çalışmalar sebebiyle verilen ödülün yanısıra, 2005 yılında Sigrid Rausing Vakfı tarafından Yerli toplumlar ve Azınlık Hakları alanında yaptığı çalışmalar için ödüllendirilmiş, 2011 yılında da Gruber Adalet ödülüne layık görülmüştür.

DPI Yönetim Kurulu Üyeleri:

Nicholas Stewart QC (Yönetim Kurulu Başkanı)

Avukat ve Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi (Chancery and Queen's Bench Birimi) İkinci Hakimidir. Geçmişte İngiltere ve Galler Barosu İnsan Hakları Komitesi Başkanlığı (Bar Human Rights Committee of England and Wales) ve Uluslararası Avukatlar Birliği (Union Internationale des Avocats) başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.

Professor Penny Green (Genel Sekreter)

Londra'da kurulu bulunan King's College'in Araştırma birimi başkanlığının yanısıra aynı üniversitenin Hukuk Fakültesinin Araştırma programının direktörlüğü görevinde sürdürmektedir. Yine aynı üniversite bünyesinde Harvard İnsani İnsiyatif (Harvard Humanitarian Initiative) ve Hull Üniversitesi ile ortaklaşa kurulan Uluslararası Devlet Suçları İnsiyatifinin (International Stat Crime Initiative – ISCI) direktörlüğünü yapmaktadır.

Priscilla Hayner

Hakikat Komisyonları ve Geçiş Dönemi Adaleti konularında uzman bir yazardır. Geçiş Dönemi Adaleti için Uluslararası Merkezin (International Center for Transitional Justice) kurucularındandır. Küresel ölçekte bir uzman olarak kabul edilen Hayner geçmişte Ford Vakfı ve BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliğine danışmanlık yapmıştır. Özellikle hakikatı arama konusunda çok sayıda yazısı vardır.

Arild Humlen

Avukat ve aynı zamanda Norveç Barosu Hukuk Komitesi direktörüdür. Uluslararası medeni hukuk ve insan hakları gibi yargı alanları üzerine çok sayıda yazısı yayınlanmıştır. Norveç'te ki bir dizi üniversitenin hukuk fakültelerinde dersler vermiştir. Oslo Barosunun Sığınma ve Göçmenlik Hukuku Dava Çalışma Grubu Başkanı olarak yaptığı çalışmalardan dolayı Oslo Barosu Onur Ödülüne layık görülmüştür.

Jacki Muirhead

Cleveland Hukuk Firmasının İş Direktörüdür. Daha önce Counsel's Chambers Limited isimli avukat odasında şef katip ve Avukatlar Fakültesinde (Faculty of Advocates) Pazarlama Müdürü olarak çalışmıştır. Geçmişte Batı Galler Barosunda da çalışmıştır.

Professor David Petrsek

Kanada'da kurulu bulunan Ottawa Üniversitesinde Uluslararası Siyasal İlişkiler alanında dersler vermektedir. İnsan hakları, insancıl hukuk ile çatışmaların çözümü konularında uzmandır ve basılı yayınları vardır. Geçmişte Uluslararası Af Örgütü Genel Sekreterliği Özel danışmanlığı ve BM danışmanlığı görevlerinde bulunmuştur.

Antonia Potter Prentice

İnsani durum, kalkınma, barış yapma ve barış inşaatı gibi konular uzmanlık alanıdır. Kadın, barış ve güvenlik konularının yanısıra stratejik konularda başta Avrupa Barışın İnşaatı İrtibat Bürosu (European Peacebuilding Liaison Office), Kadın Barışyapıcılar Küresel Ağı (Global Network of Women Peacemakers), MediatEU ve Uluslararası Federasyon (Terre des Hommes) gibi kurumlara danışmanlık hizmeti vermektedir.

DPI Council of Uzmanlar Konseyi

Christine Bell

Kuzey İrlanda'da kurulu Ulster Üniversitesi öğretim görevlisidir. Geçiş dönemi adaleti, barış müzakereleri, Anayasa Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku alanlarında uzmandır. Aynı zamanda Diplomat ve Avukatlara uzmanlık alanları üzerine eğitim seminerleri vermektedir.

Cengiz Çandar

Başta Kürt sorunu olmak üzere çeşitli alanlarda uzman tecrübeli bir gazetecidir. Eski bir savaş muhabiri olan Çandar Türkiye eski Cumhurbaşkanı'ndan Turgut Özal'ın özel danışmanlığını da yapmıştır.

Yılmaz Ensaroğlu

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Hukuk ve İnsan Hakları Direktörü görevinin yanısıra İnsan Hakları Ortak Platformu Yönetim Kurulu Üyeliği ve İnsan Hakları için Diyalog dergisinin editörlüğünü yapmaktadır.

Salomón Lerner Febres

Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Eski Başkanı; Peru Pontifical Katolik Üniversitesi Demokrasi ve İnsan Hakları Merkezi İcra Kurulu Başkanı.

Bejan Matur

Tanınmış Türkiyeli yazar ve şair. Köşe yazarı olarak Kürt siyaseti, Ermeni sorunu, gündelik siyaset, azınlık sorunları, cezaevi yazıları ve kadın sorunları gibi konuları işlemiştir. Pek çok edebiyat ödülü kazanmıştır ve çalışmaları 17 dile çevrilmiştir. Diyarbakır Kültür Sanat Vakfı (DKSV) Eski Başkanı.

Prof. Mervyn Frost

Halen Londra'da kurulu bulunan King College'in Savaş Çalışmaları bölümünün başkanlığını yapmaktadır. Evvelce Durban'da kurulu bulunan Natal Üniversitesinin Siyaset Bölümünün başkanlığını yapmıştır. Geçmişte Güney Afrika Siyaset Çalışmaları Enstitüsü Balkanlığı görevinde de bulunan Profesör Frost, İnsan Hakları ve Uluslararası İlişkiler, İnsani Müdahale, Dünya Siyasetinde Adalet, Küresel Yönetimin Demokratikleştirilmesi, Yeni Savaşlar Döneminde Adil Savaş Geleneği ve Küreselleşen Dünyada Etik gibi konularda uzman bir isimdir.

Martin Griffiths

İnsani Diyalog Merkezi'nin kurucu üyesi ve ilk direktörüdür. Britanya adına diplomatik görevlerde bulunmuştur. Britanya sivil toplum örgütlerinde çalışmış olup Action Aid eski Başkanıdır. Birleşmiş Milletler'de de çeşitli insani çalışma eksenli görevlerde bulunmuştur.

Dr. Edel Hughes

Londra'da kurulu East London Üniversitesi Öğretim Görevlisidir. Uluslararası İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk, İrlanda'da sivil haklar, olağanüstü hal hukuku ve terörle mücadele yasaları, Uluslararası ceza hukuku, Türkiye'de insan hakları ve Türkiye'nin AB'ye üyeliği gibi konular başlıca uzmanlık alanlarıdır. Uluslararası Af Örgütü için eğitim seminerleri vermiştir ve Değişim için İnsan Hakları (Human Rights for Change) kurumunun kurucu üyesidir.

Prof. Ram Manikkalingam

Amsterdam Üniversitesi Siyasal Bilgiler Departmanında misafir öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Sri Lanka devlet başkanına barış süreci üzerine özel danışmanlık yapmıştır. Çatışma, çok kültürlülük ve demokrasi üzerine yazılı eserleri vardır. Laksham Kadirgamar Stratejik Çalışmalar ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsünün (Laksham Kadirgamar Institute for Strategic Studies and International Relations) kurucu üyesi ve yönetim kurulu üyesidir.

Jonathan Powell

Britanyalı diplomat, Eski Başbakan Tony Blair döneminde 1997-2007 yılları arasında Başbakanlık Personel Daire Başkanlığı görevinde bulunmuştur. 1998 yılında imzalanan Hayırlı Cuma anlaşmasına kadar süren barış görüşmelerinde başmüzakereci olarak bulunmuştur. Halihazırda Birleşik Krallıkta kurulu bulunan Inter Mediate isimli, bağımsız arabuluculuk kurumunun İcra Kurulu Başkanlığını yapmaktadır.

Sir Kieran Prendergast

Served in the British Foreign Office, including in Cyprus, Turkey, Israel, the Netherlands, Kenya and New York; later head of the Foreign and Commonwealth Office dealing with Apartheid and Namibia; former UN Under-Secretary-General for Political Affairs. Convenor of the SG's Executive Committee on Peace and Security and engaged in peacemaking efforts in Afghanistan, Burundi, Cyprus, the DRC, East Timor, Guatemala, Iraq, the Middle East, Somalia and Sudan.

Rajesh Rai

Rajesh 1993 yılında Baro'ya katılmıştır. Uzmanlık alanlarına İnsan Hakları hukuku, Göçmenler ve Mülteciler Hukuku, ve Kamu Hukuku dahildir. Britanyave diğer yerlerdeki sivil toplum örgütleri, kooperatifler ve şirketlerle yaptığı çalışmalar sayesinde insani ve çevre konularından kapsamlı pratik tecrübe sahibidir. Aynı zamanda Baro İnsan Hakları Konseyi ve uluslararası kuruluşlar için çok çeşitli hukuki konularda ders vermektedir.

Prof. Naomi Roht Arriaza

Amerika Birleşik Devletlerinde kurulu bulunan Berkeley Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapmaktadır. Geçiş Dönemi Adaleti, İnsan Hakları İhlalleri, Uluslararası Ceza Hukuku ve Küresel Çevre Sorunları gibi konular uzmanlık alanına girmektedir ve bu konularda çok sayıda yazılı eseri vardır.

Prof. Dr. Mithat Sancar

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesidir. Anayasal Vatandaşlık, Geçiş Dönemi Adaleti, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku alanlarında uzmandır ve çok sayıda esere sahiptir. Bunun yanısıra günlük yayınlanan Taraf gazetesinde köşe yazarlığı yapmaktadır.

11 Guilford Street
London WC1N 1DH
United Kingdom

+44 (0)203 206 9939

info@democraticprogress.org

www.democraticprogress.org